

Osmanlı Arşivi'ndeki Tasvirli Bir Hilye Hakkında Değerlendirmeler

Araştırma
Makalesi
Research
Article

Sümeyra Ocak AHMED

Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Sanatları
Tarihi Anabilim Dalı
Assistant Professor, Marmara University, Faculty of Theology, Department of
History of Turkish and Islamic Arts
İstanbul, Türkiye

sumeyra.ocak@marmara.edu.tr

orcid.org/0000-0002-1607-0834

Yazar
Author

Ocak Ahmed, Sümeyra. "Osmanlı Arşivi'ndeki Tasvirli Bir Hilye Hakkında
Değerlendirmeler". *Tevilat* 5/1 (Haziran 2024), 119-135.

doi.org/10.53352/tevilat.1482476

Atıf
Cite as

Received / Geliş Tarihi: 11.05.2024

Accepted / Kabul Tarihi: 14.06.2024

e-ISSN: 2757-654X

www.tevilat.com

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal
içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and
scanned via a plagiarism software.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan
çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını **CC BY-NC 4.0** lisansı altında
yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to
their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Yayıncı/Published by: Selçuk University Press

Bilgi
Info

Osmanlı Arşivi'ndeki Tasvirli Bir Hilye Hakkında Değerlendirmeler

Hiz. Peygamber'in (s.a.s) mübarek vücut özellikleri, yaratılışı, güzel ahlâkı ve yaşayışı siyer edebiyatı ve Türk-İslâm edebiyatının konusu olmuştur. Şemâil, hilye, mevlid, mi'raciye olarak isimlendirilen bu edebî metinlerden hilyenin 17. yüzyıldan itibaren hat levhaları şeklinde yazılması meşhur olmuş ve hilye, hat sanatının da bir türü olarak günümüze kadar gelmiştir. Hiz. Peygamber'e olan muhabbetin, onu görme özleminin bir tezahürü olarak nitelendirilebileceğimiz hilyeler Türk ve İslâm toplumunda da önemli bir yer edinmiştir. Osmanlı kültüründe her evde bir hilye-i şerife levhası bulundurmak ya da hilyeleri daha küçük bir şekilde yazarak üzerinde bulundurmak adet haline gelmiş, insanlar bunun kendilerini her türlü şerden, fakirlikten, hastalıktan, belâ ve afetlerden muhafaza edeceğine inanmışlardır. Bazı eserlerde Hiz. Peygamber'i temsil eden gül motifini ya da Kâbe, na'l-i şerif, kadem-i şerif, hırka-i şerif gibi tasvirlerin hilye metinleri ile kullanıldığını görmek mümkündür. Bu çalışmada Osmanlı Arşivi'nde yer alan tasvirli ve ilginç tasarımı olan bir hilyenin yazı içerikleri ve tasvirleri ayrıntılı olarak incelenecektir.

Özet

Anahtar Kelimeler: İslâm Sanatları, Osmanlı Arşivi, Hilye-i Şerife, Tasvir, Kâbe.

Evaluations About an Illustrated Hilye in the Ottoman Archives

The blessed body features, creation, good morals and lifestyle of the Prophet (pbuh) have been the subject of the siyar-i Nabi literature and Turkish-Islamic literature. Hilya, one of these literary texts called shama'il, hilya, mawlid, mi'raciye, has become famous by writing in the form of calligraphy plates since the 17th century and has survived to this day as a type of calligraphy. Hilya, which we can describe as a manifestation of the love for the Prophet and the longing to see him, have also gained an important place in Turkish and Islamic society. In Ottoman culture, it became a tradition to keep a hilya in every home, or to carry the hilya, written in a smaller form, and people believed that this would protect them from all kinds of evil, disease, trouble and disaster. In some works, It is possible to see that the rose motif representing the Prophet or illustrations such as the Kaaba, sandals of the Prophet, kadam sharif, cardigan of Prophet are used with hilya texts. In this study, an illustrated hilya with interesting design, found in the Ottoman Archives, will be described.

Abstract

Keywords: Islamic Arts, Ottoman Archives, Hilye, Illustration, Kaaba.

Giriş

Arapça حلى kökünden “süs, zînet, takı, mücevher”¹, Kâmûs-i Türkî’de, “süs, zînet, zîb; sıfat-ı hasene; Fahr-i Kâinat Efendimizin evsâf-ı mübârekesi”² olarak tanımlanan hilyenin terim manası “Hz. Muhammed’in (s.a.s) üstün yaratılışını, dış görünüşünü, vücut yapısını ve güzel sıfatlarını anlatan manzum ve mensur eserlere verilen ad”³ şeklinde açıklanmaktadır.

İlk şemal ve hilye kitabı İmam Tirmizî’ye ait olup,⁴ eş-Şemâilü’n-Nebeviyye isimli bu eser daha sonra yazılacak eserlere öncülük etmiştir. Kadı İyad’ın Şifâ-i Şerîf, İmam Beyhaki’nin Delâilü’n-Nübüvve, Yazıcıoğlu Mehmed’in Muhammediye, Hakânî Bey’in Hilye-i Hakânî isimli eserleri Arap ve Türk edebiyatının meşhur şemâil ve hilye metinleridir.

Hz. Peygamber’in (s.a.s) şemâil ile ilgili rivayetler başta Tirmizî (ö. 892) olmak üzere Buhârî (ö. 870) ve Müslim (ö. 875) gibi meşhur muhaddislerin eserlerinde ile İbn Sa’d (ö. 845) ve Belâzürî (ö. 892) gibi önemli âlimlerin eserlerinde de mevcuttur.⁵ Hilyenin kaynağı şemâiller olup hilyede daha çok Hz. Peygamber’in (s.a.s) fizikî özelliklerine yer verilmektedir. Hilye yazmanın ve hilye bulundurmanın faziletini anlatan metinlerinin temelini oluşturan, “Beni rüyada gören gerçekten görmüş gibidir.”⁶ veya “Yâ Ali! Hilyemi yaz ki vasıflarımı görmek beni görmek gibidir.” gibi rivayetler ise sahih hadis kaynaklarında geçmemektedir.⁷

Hakânî Bey’in eserinde aktardığı ve Hz. Ali’ye nisbet edilen meşhur rivayet şöyledir; “Benden sonra hilyemi gören beni görmüş

¹ Ebü'l-Fazl Muhammed b Mükerrrem b Ali el-Ensârî İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab* (Beyrut : Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 1997), 311.

² Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-i Türkî* (Dersâdet: İkdâm Matbaası, 1317), 1/558.

³ Kubbealtı Lugati, “hilye”, www.lugatim.com (Erişim: 01.05.2024)

⁴ Mehtap Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*. (İstanbul: Kitabevi, 2013), 21.

⁵ Ali Yardım, *Peygamberimiz'in Şemâili* (İstanbul : Damla Yayınevi, 2011), 57.

⁶ Ebü'l-Fida İsmail b Muhammed Acluni, *Keşfü'l-hafa ve müzilü'l-ilbas amma iştehere mine'l-ehâdis ala elsineti'n-nas* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 1932), 2/250. (Hadis no:2482)

⁷ Hilyelerde zikredilen hadis metinleri ve sıhhat dereceleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk.; Ufuk Deveci, *Hilye-i Şerifler ve Hilyelerde Yer Alan Hadislerin Sıhhat Derecesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

gibidir. Kim bana olan sevgi ve özlemle hilyeme bakarsa Allah ona cehennemi haram kılar. O kişi kabir azabından emin olur ve mahşer günü çıplak olarak haşredilmez.” Bu rivayet de yine hadis kaynaklarında zikredilmemektedir. Bu rivayetlerin sahih hadis kaynaklarında zikredilmemesine rağmen manzum ve mensur hilye metinleri ile hat levhalarında sürekli tekrarlanması, halkın ve sanatçıların bu rivayetlerin sıhhat derecesinden çok kendilerine hatırlattıkları ve hissettikleri ile ilgileniyor olduklarını düşündürmektedir. Nitekim bu metinlerin zamanla farklı şekillerde yazılarak üstte muhafaza edilme, evde ve iş yerinde bulundurma âdeti şeklinde şöhret bulması Müslümanların Hz. Peygamber’e (s.a.s) duydukları özlem ve muhabbetin bir tezahürü ve O’na dâir bir şeyi üzerinde ya da evinde bulundurarak bereket ummak, her türlü şerden ve belâdan korunmak arzusu ile vuku bulmuştur.

Hâfız Osman Efendi (ö. 1698) ile birlikte 17. yüzyıldan itibaren hilye metinleri belli bir kompozisyon ile levhalar şeklinde yazılmaya başlamış⁸ ve bundan sonra hat sanatında hilye-i şerîfe yazma geleneği oluşmuştur. Hilye-i şerîfe levhası yazmak hattatlar için kariyerlerinde mutlaka yazmaları gereken bir eser haline gelmiş; hatta zamanla hilye-i şerîfeler hattatların yazıdaki tekâmül seviyesini gösteren bir alâmet olmuştur.⁹ Öyle ki bazen icâzetnâmeler yazılan bu hilyelerle alınmıştır.¹⁰

Klasik formdaki hilye levhaları genel olarak baş makam, göbek, hilâl, çehâr yâr-i güzîn, âyet (kuşak), etek kısımlarından oluşmaktadır.¹¹ Hattatlar bu klasik formu yazmakla beraber

⁸ Süleyman Berk, “Tasarımı ve Metniyle Farklı Bir Baskı Hilye-i Şerîfe”, *Dinî Araştırmalar* XX/51 (2017), 173; Fatih Özkafa, “Hilye-i Şerîfe’nin Dinî, Edebî ve Estetik Boyutları”, *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* VII/3 (2012), 2045.

⁹ Hilye-i Şerîfe yazımının gelişim ve farklı hilye örnekleri için bk. Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz, *Hilye-i Şerîfe Hz. Muhammed’in Özellikleri*. (İstanbul : Artam Antik A.Ş. Kültür Yayınları, 2011).

¹⁰ Fatih Özkafa, *Hat Sanatı: Osmanlı’dan Bugüne*. (İstanbul : Kapı Yayınları, 2023), 58.

¹¹ M. Uğur Derman, “Hat Sanatımızda Hilye-i Nebevî’nin Doğuşu”, *Hilye-i Şerîfe: Hz. Muhammed’in Özellikleri*, ed. Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz (İstanbul: Antik A.Ş Kültür Yayınları, 2011), 24-27.

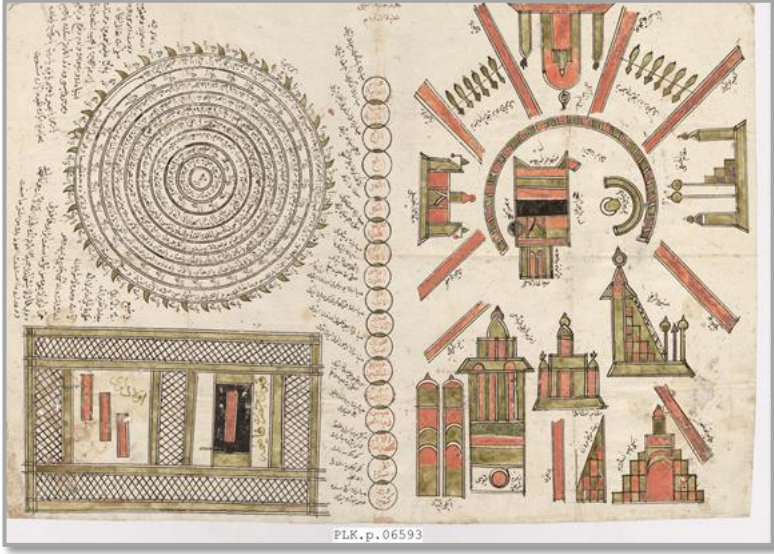
kendileri de farklı formda hilyeler geliştirmişlerdir. Özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren farklı denemeleri gözlemlediğimiz hilye tasarımlarında ahşap levhaların tepelik kısımlarında Mekke, Medine ve Kudüs tasvirleri görmek mümkündür. Bu hilye örneklerini Türk ve İslâm Eserleri Müzesi ile Sadberk Hanım Müzesi'nde görmek mümkündür. Çalışmamıza konu olan hilye hem tasarımı hem de ayrıntılı Mescid-i Harâm tasviri ile dikkat çekmektedir.

Osmanlı Arşivi'nde Yer Alan Tasvirli Hilye

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Plan, Proje ve Krokiler (PLK.P) kısmında 06593 numaralı yer bilgisi ve “Hilye-i Şerif ve Kabe Planı (EHT.¹²)” açıklaması ile kayıtlı bulunan hilye hem şekli hem içeriği ile ilginç bir örnektir. 47x32 cm ölçülerindeki kâğıt yatay olarak kullanılmıştır. Sayfanın en üstünde tam orta kısımda “*Hâzâ hilyetü'n-Nebî aleyhisselâm*” ibaresi bulunmaktadır. Bu ifadeden dolayı bu eser kayıtlara Hilye olarak geçmiştir. Yazılanların mahiyeti ise çok daha geniştir. Aşağıda sırasıyla bu kısımlar okunmuş ve gerekli açıklamalar yapılmıştır.

İki kısımdan oluşan hilyenin sağ kısmına Mescid-i Harâm tasvir edilmiştir. Sol kısımda ise üstte helezon şeklinde içten dışı bir yazı ve kenarlarında farklı Peygamber isimleri ile dua ibareleri yer alan iki yazı metni yerleştirilmiş olup sayfanın alt kısımda da dört adet kabir tasvirinin bulunduğu bir pafta yer almaktadır. Hilye cümleleri, sayfanın sağ ve sol kısmını ayıran bir zincir şeklinde, iç içe geçen dairelerin içinde yer almaktadır.

¹² EHT. Eski Harfli Türkçe ibaresinin arşiv belgelerinin açıklamalarında kullanılan kısaltmasıdır.

Şekil 1: Çalışmanın Konusu Olan Hilye-i Şerîfe Tasarımı

Çalışmamıza konu olan 35 x 50 cm ölçülerindeki eseri sırayla inceleyecek olursak, sol kısımdaki yazılı bölümlerde ortada merkezi bir daire ve dokuz adet iç içe dairelerin oluşturduğu helezonik bir tasarım yer almaktadır. En dıştaki dairenin üzerindeki yeşil renkli çentikler arasında "Yâ Allah" tekrarlanmaktadır. Dokuz dairenin iç kısımlarında dıştan içe sırasıyla;

9. satırda Besmele ve Âyetü'l-Kürsî yer alırken 8. satırda yine "Yâ Allah" şeklinde lafzattullah tekrarlanmaktadır. 7. satırda, "Yâ Allah, halaka'l insân .....zâlike'l kuvvete billâh Yâ Bedi'a's-semâvâti ve'l-ard yâ ze'l celâli ve'l-ikrâm Yâ Hayy, Yâ Kayyûm, Yâ Hannân, Yâ Mennân, Yâ Fettâh, Yâ Settâr, Yâ Ğaffâr, Yâ Cebbâr, Yâ Vehhâb, Yâ Tevvâb, Yâ Vedûd, Es-Samedü'l-Ehadü'l Ferdü'l Evvelü'l-Ahir, Ez-Zâhir, El- Bâtın, Şafl, ... haşran el medhûl." yazmaktadır. 6. satırda; "Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Rasulülullâh, Yâ Şekûr, Yâ Ğafûr, Yâ Basîr, Yâ Allah, Yâ Cebbâr, Yâ Halîm, Yâ Şedîd, Lâ İlâhe illallah Yâ Rahîm, Yâ Rahman, Yâ Fettâh, Yâ Settâr, Yâ Ğaffâr, Yâ Cebbâr, Yâ Vehhâb, zü'l- Celâli ve'l-İkrâm, Selâmun Mü'minun Rabbü'r-Rahîm. Ve lâ havle ve lâ Kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-Azîm." yazarken, 5.

satırda; “Hüvallahüllezî Lâ İlâhe illâ hüve Âlimu'l-Ğaybi ve's-Şehâdeh Lâ ilâhe illallâhu'l Aliyyü'l-Azîm. Femen kâne minküm merîdan ev alâ seferin ezen min ra'sihî fe fidyetün min sıyâmin ev sadakatin ev nûsuk. Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali radyallahu anhümâ cemîan” ifadeleri yer almaktadır. 4. satırda; “Hüvellâh, Yâ Kerîm, Yâ Allah, Yâ Rahîm, Yâ Allah, Yâ Rahman, Yâ yüsebbihu lehû mâ fî's-semâvâti ve'l-ard ve hüve'l-Azîzü'l-Hakîm. Hüvallahüllezî el-Musavvir, lehü'l-Esmâü'l-Hüsnâ, el-Melikü'l Kuddüs es-Selâmü'l-Mü'minü'l-Müheyminü'l-Azîzü'l-Cebbâr.” 3. satırda; Lâ İlâhe illallâhu'l-Melikü'l-Kuddûsü'l-Hakku'l-Mübîn. Muhammedün Rasûlullâh Sa'dıka'l-Va'di'l-Emîn. Yâ Allah, Yâ Allah, el-Mü'minü'l-Rahmânü'r-Rahîm. Yâ Hannân, Yâ Mennân, Yâ Deyyân, Yâ Sübhân.” şeklinde Esmâ-i Hüsnâ'dan isimler sıralanmıştır. 2. Satırda “Yâ Allah” şeklinde lafzatullâh tekrarlanmaktadır. 1. satırda; Yâ Hannân, Yâ Mennân, Yâ Garîb, Yâ Allah, Yâ Âlim, Yâ Deyyân, Yâ Rahman, Yâ Fettâh” esmâları yazmaktadır.

Şekil 2: Esmâ-i Hüsnâ'dan İsimlerin ve Bazı Ayet Kısımlarının Olduğu İç İçe Dairelerden Oluşan Kompozisyon

Daire şeklindeki bu kompozisyonun sol tarafında üst ve alt kısımda iki parça halinde Peygamber isimleri ve dualar yer almaktadır. Üst kısım; “Yâ âlim İleyh, ve Süleyman ve Yakub ve Yûsuf ve Mûsâ ve Hârûn sallallâhu tealâ enbiyâü (Yâ âlim ileyh) aleyhim ecmaîn, bi rahmetike Yâ erhamarrâhimîn, Yâ Mucîb es'elûke bi'l-

Hakkı enbiyâüke ve rasûlüke ve Âdem ve Nûh ve İbrahim ve Mûsâ ve İsa ve Dâvûd, Allâhümme es'elüke Yâ Rahîm, Yâ Rahman, Yâ Basîr, Yâ Alîm, Yâ Ferd, Yâ Rab, Yâ Rakîb, Yâ Mâliki Yevmi'd-dîn iyyâke na'büdü ve iyyâke nesteîn."

Şekil 3-4: Ortadaki Dairevi Tasarımın Sol Üst ve Altında Yer Alan Metinler

Alt kısımda; *Yâ Tabî', ebeden, dâimen, bâkiyen bi yedike'l hayrâtike, alâ külli şey'in Kadîr lâ ilâhe illallâhu vahdehü lâ şerike leh, lehül-mülkü velehül'-hamdü Yuhyî ve Yümît ve hüve hayyen leterâ Lâ Yemût min şey'in ma sana'tü, ebüü leke Fağfirlî zünûbî, kale lâ yünşi'llezî cemîan Allâhümme inneke Rabbî Lâ İlâhe illâ ente ve Yâ ahdeke ve va'deke mâ esteta'tü, E'üzü bike min şerri ma sana'tü.*¹³ şeklinde dua ifadeleri yazılmıştır.

Daire şeklindeki kompozisyonun altında yeşil, siyah ve mercan renklerinin kullanıldığı bir tasvir yer almaktadır. Dikdörtgen şeklindeki tasvirin sağ tarafında baş ve ayak kısımları yeşil, ortası siyah ve mercan renkli bir kabir tasviri bulunmakta olup yanında "Kabr-i Hazreti Fatımâ" ifadesi yazılmıştır. Sol tarafta ise tam hizalı sıralanmamış, farklı seviyelerde yan yana sıralanmış üç adet kabir mercan renkli olarak tasvir edilmiş ve yanına "Evlatları" ifadesi yazılmıştır. Genellikle Osmanlı Üslûbu yazılmış olan Delâilü'l-

¹³ Bu kısım şu şekilde tercüme edilebilir: "Ey Yaratıcımız! Senin ebeden ve daimen senin lütfekar elin ile, verdiğin nimetlerle ya da sen her şeye gücü yetensin. O'ndan başka ilah yoktur ve ortağı da yoktur. Her şeyin sahibi O'dur hamd de ona mahsustur. Diriltir ve öldürür. Hayy'dır her şeyi görür, Onun için ölüm yoktur. Yaptığım şeyleri sana itiraf ederim. Günahlarımı bağışla, onları tekrar ettirme. Allahım Rabbim sensin senden başka ilah yoktur. Senin ahdine ve va'dine yemin olsun ki gücüm yettiğince yaptığım şeylerin şerrinden sana sığınırım."

Hayratlarda benzer tasvirleri Mescid-i Nebi tasvirleri içerisinde görmekteyiz. Ancak Delâilü'l-Hayratlarda Hz. Peygamber'in (s.a.s) kabri ve rivayete göre onun biraz üzerinde başı Efendimiz'in mübarek omuzları ile aynı hizada Hz. Ebubekir'in kabri ve onun üzerinde de başı Hz. Ebubekir'in omuzları ile aynı hizada olarak Hz. Ömer'in kabirleri yer almaktadır. Buradaki tasvirde benzer uygulama Hz. Fâtıma ve Evlatları şeklinde isimlendirilmiştir. Yazma eserlerde sık rastlamadığımız bu isimlendirme ilginçtir. Hz. Fâtıma'nın Medine'de Cennetü'l-Baki' Mezarlığı'nda Kubbe-i Ehl-i Beyt isimli türbede oğlu Hz. Hasan, Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbas ve Ali Zeynel âbidin, Muhammed Bâkır, Cafer es-Sadık ile birlikte medfun olduğu rivayet edilmektedir.¹⁴ 19. yüzyıl sonuna ait fotoğraflarda Hz. Fâtıma ve soyundan gelen evlatları ile sahabeden ileri gelenlerin kabirlerinin kubbeli türbe yapıları içinde olduğu görülmektedir. 1926 yılında Abdülaziz b. Suûd döneminde Cennetü'l-Baki' Mezarlığı'ndaki tüm bu türbeler ve mezar taşları yıktırılmıştır. Günümüzde sadece küçük birer taş bulunan mezarların fotoğrafından da bu tasvirin gerçeğe uygun olduğunu görmekteyiz.¹⁵

¹⁴ Hz. Fâtıma'nın kabri ile ilgili ayrıntılı bilgiler ve ihtilaflar için bk.; Gülgün Uyar, *Ehl-i Beyt: İslam Tarihinde Ali-Fatıma Evladı (260/873'e kadar)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2008), 497-502.

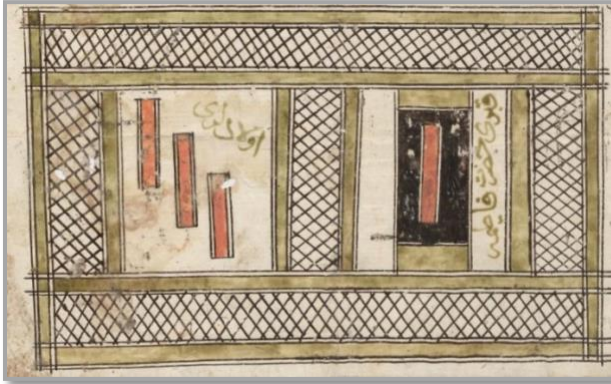
¹⁵ Hz. Fâtıma'nın nereye defnedildiğine dair bilgilerde ihtilaf olsa da 12. Yüzyıl'da yaşamış İbn Cübeyr'in Seyahatnamesi ile 14. yüzyılda yaşamış İbn Battûta'nın seyahatnamesinden iki seyyahın da bu kabirleri ziyaret ettiği ve kubbeli yapılardan haber verdikleri görülür. İki rıhlede de Hz. Hasan'ın başının Hz. Abbas'ın ayak ucunda olduğu belirtilmiştir. Çalışmamızdaki tasvirde de Hz. Fâtıma'nın evlatları olarak isimlendirilen kabirlerin kademeli bir şekilde sıralandığı görülmektedir. Bk.; Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnamesi* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013), 129-130; *İbn Cübeyr Seyahatnamesi*, çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2020), 145.

Şekil 5: Cennetü'l Baki', Dârü'l-Hüzn ve Kubbe-i Ehl-i Beyt ile Diğer Türbeler¹⁶

Şekil 6: Hz. Abbas ile Hz. Hasan, Zeynel Abidin, Muhammed Bâkır ve Cafer es-Sadık'ın Kabirleri¹⁷

Şekil 7: Hilyede Yer Alan Hz. Fâtıma ve Evlatlarına Ait Kabir Tasvirleri

¹⁶ www.evliyalar.net (Erişim: 11.05.2024)

¹⁷ www.islamveihsan.com (Erişim: 10.05.2024) Bazı kaynaklarda buradaki kabirlerden tek olanın Hz. Fâtıma'nın kabri olduğu söylense de Hz. Fâtıma'nın kabrinin yan tarafta olduğu bilgisi daha isabetli görülmektedir.

İki sayfayı ortadan ayıran, yukarıdan aşağıya dairelerin iç içe geçmesiyle adeta bir zincir halinde hilye cümlelerinin yer aldığı kısımdaki ifadeler şöyledir:

Azîme'l-h'âmeti; Mübârek başları büyük idi.

Rahbü'l-cebhe; Mübârek alınları açık idi.

Ezece; Mübârek kaşları ince idi

Eblece; Ve hem siyah idi

Eşhele; Elâ gözlü gayetle müşkeletli

Eşkele; sevtanî idi

Müctemial lihyeti; Mübârek sakalları sık ve hem siyah idi.

Eflece'l-esnân; Mübârek dişleri seyrek idi

Ezherü'l-levni; Eşheru sultan idi
sallallâhu aleyhi ve sellem

Eknâ'l-enfi; Mübârek burunları uzun idi.

Sağira'l-üzüneyni; Mübârek kulakları küçük idi.

Tavîli'l-unuk; Mübârek boyunları uzun idi.

'Azime'l-menkıbeyni; Mübârek omuzları iri idi.

Merbû'î'l-Kâmeti; Orta boylu sultan idi
sallallâhu aleyhi ve sellem

Leyse fî bedenihî şa'run; mübârek bedenlerinde kıl yoğ idi

İlle'l hatt-u mine's-sadri; meğer bir mübârek hat var idi
mübârek göbeğine dek

İle's-sürreti; göbeklerine mülâkî olunca

Ve Beyne Ketfeyhi; Mübârek arkasında mühr-i nübüvvet idi

Şekil 8: Hilye Kısmı

Sayfanın sağ kısmadaki Mescid-i Harâm tasviri ise oldukça etkileyicidir. Zeytuni yeşil, mercan rengi ve siyah rengin kullanıldığı tasvirin usta bir musavvir tarafından resmedildiği düşünülmektedir. Delâilü'l-Hayrât gibi yazma eserlerde ya da

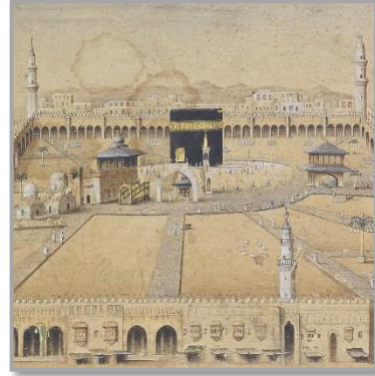
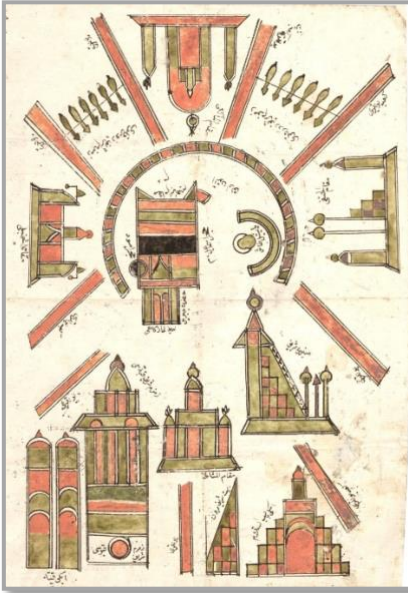
Rüstempaşa Camii, Yeni Valide Camii, Solak Sinan Camii gibi mimari eserlerde gördüğümüz Kâbe tasvirli çini panolardaki örneklere baktığımızda bu hilyedeki Kâbe tasviri oldukça profesyonel yapılmış görülmektedir.

Tasvirdeki öğeleri en alttan ve sağdan sola doğru sırasıyla inceleyecek olursak mercan rengi ile dar ve uzun bir dikdörtgen şeklindeki tasvirin sol yanında yukarıdan aşağı doğru “Kâbe Yolları” ifadesi yer almaktadır. Aynı şekil tasvirin tamamında uzunlukları farklı olarak dokuz kere tekrarlanmış; bazı yerlerde sadece “yolları” ifadesi kullanılmıştır. Metinde tekrara düşmemek için bu yol tasvirinin mükerrerlerine yer verilmeyecektir. Bu ilk yol tasvirinin yanında iki yanı merdiven gibi yükselen yay kemerli bir kapı girişi bulunup sol yanında “Eski Bâbü’s-Selâm” yazmaktadır. Hemen yanında bir minber alınlığını andıran yeşil ve mercan rengi dikdörtgen parçaların oluşturduğu bir üçgen form ve sol tarafında, “Beyt-i Şerif-i Mervân” ibaresi yer almaktadır. Üst kısmında iki yanda küçük kubbeli kısmı ve orta üst kısmındaki kubbesi ile bir sandukayı andıran “Makâm-ı Şâfi” bulunmaktadır. Yanında dar ve yüksek, dikdörtgen ve üzeri sivri bir kubbe ile örtülü zemzem kuyusu tasvir edilmiştir. Tasvirin üstünde ve en alt kısmında “Zemzem-i Şerif Kubbesi” yazmaktadır. Bu alt sıranın en sonunda dar ve uzun iki kule şeklinde mercan rengi kubbeli iki yapının altında “İki Kubbe” ifadesi yazmaktadır. Üst kısımda sağda yine bir yol tasviri ve onun yanında, alınlığında zeytuni yeşil ve mercan renkli karelerin yer aldığı, üst kısmı külahla örtülü “Minber-i Şerif” resmedilmiştir.

Orta Kısma geçtiğimizde Kâbe’nin tasviri ile karşılaşmaktayız. Bu sıranın sağ tarafında yeşil rengin ağırlıklı kullanıldığı “Makâm-ı Hanefî” tasviri ve yazısı yer almaktadır. En solda da yeşil ve mercan renginin birlikte kullanıldığı “Makâm-ı Hanbelî” yer alır. Bu sıranın tam ortasında siyah, yeşil ve mercan renginin birlikte kullanıldığı Kâbe tasvir edilmiştir. Kâbe’nin önünde ve yapıya bitişik olarak kare şeklinde bir mekân “Hazreti Cibrîl-i Emîn Namazgâhı” olarak isimlendirilmiştir. Yukarıda zikrettiğimiz dört büyük mezhebe ithaf edilmiş makamlar bugünkü Kâbe’de yer almasa da Kâbe Kapısı önünde, zemindeki bir kısım bugün hala Cebrail (a.s) makamı olarak bilinmektedir. Kâbe tasvirinin üst kısmında “Makâm-ı

İbrahim”, sağ tarafında *“Hicr-i İsmail”* yazısı yazılmıştır. Sol alt kısımdan siyah renkli yarım daire şeklinde *“Hacerü'l-Esved”* resmedilmiştir. Bu yarım daireyi içeriden yeşil bir yarım daire tamamlamaktadır. Hicr kısmının iç tarafında yeşil renkli yuvarlak bir şekil bulunmakta olup altına *“Yeşil Taş”* yazılmıştır. Bugün pek hatırlanmayan bir rivayete göre Kâbe Hz. Âdem zamanında ilk defa inşa edildiğinde cennetten getirilen yeşil taşların kullanıldığı, zamanla ihtiyaca binâen yapılan tamiratlarda bu taşların kaybolduğu ancak temelinde hala var olduğu aktarılmaktadır. Muhtemelen bu tasvir de o yeşil taşlara hürmeten resmedilmiştir. Kâbe tasvirinin sağ üst kısmında yere doğru eğimli olarak mercan renginde *“Altın Oluk”* resmedilmiştir.

Tasvirin en üst kısmında ortada *“Makâm-ı Mâlikî”* iki yanında da yollar arasında altışar adet yeşil renkli ucu sivri ibrik benzeri tasvirler yer almakta olup üzerlerinde *“Zemzem-i Şerîf Durakları”* yazmaktadır.

Şekil 9-10: Eserin Mescid-i Harâm Tasviri ve 19. yüzyıl Sonuna Ait Bir Tasvir¹⁸

¹⁸ www.artistchord.tumblr.com (Erişim: 10.05.2024)

Şekil 11: Mescid-i Haram'ın 19. yy Sonuna Ait Bir Fotoğrafi

Sonuç

Hilye metinleri kaynağı hadis-i şerifler olan şemal metinlerinin bir bölümü olup bilhassa Hz. Peygamber'in (s.a.s) mübarek vücut özelliklerinden bahsetmektedir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra onu görmek isteyen mü'minler için bu metinleri yazmışlar zamanla hilye metinleri edebî bir eser olmakla birlikte levha şeklinde de yazılarak hat sanatında önemli bir yer edinmiştir. Hilye yazmanın, üzerinde taşımının, evde bulundurmanın faziletine inanan Müslümanlar, hilyenin kendilerini her türlü şerden, musibetten, yangından, hastalıktan muhafaza edeceğini düşünmüşlerdir. Bu sebeple hilye hattatlar tarafından en çok üretilen eserlerden olmuştur. Hayır, bereket ve şifa umularak yazılan bu hilyeler zamanla farklı tasarımlar halinde de üretilmişler ve zengin bir hilye koleksiyonu oluşmuştur. Öyle ki bazı örnekleri Topkapı Sarayı'nda muhafaza edilen ve şifa umularak yapıldığı düşünülen, şişelerin içine yerleştirilmiş hilyelerden bahsedilmektedir.¹⁹

Çalışmamızın konusu olan ve içinde bir hilye metni de barındıran eser, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Plan, Proje ve Krokiler (PLK.P) kısmında 06593

¹⁹ Hilye şişeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk.; Christiane Gruber, *Osmanlı-İslam Sanatında Tapınma ve Tılsım*. (İstanbul : Yapı Kredi Yayınları, 2020), 185-199.

numaralı yer bilgisi ve “Hilye-i Şerîfe ve Kabe Planı (EHT.²⁰)” açıklaması ile kayıtlı bulunmaktadır. 35 X 50 cm boyutundaki eser hem şekli hem içeriği ile ilginç bir örnektir. Hilye metni eserin tam orta kısmında yer alıp iç içe geçen daireler halinde bir zincir oluşturacak şekilde yazılmıştır. Hilye dışındaki metinlerin çoğu da bazı ayetler, dua metinleri, Esmâ-i Hüsnâ'dan isimlerin tekrar edilmesi şeklindedir.

Eserin tam yarısını kaplayan Mescid-i Harâm tasviri 19. Yüzyılda bazı hilyelerin tepelik kısmında küçük boyutta yer alan Mekke, Medine ve Kudüs tasvirleri ile Delâilü'l-Hayrât'larda yer alan tasvirlerle benzemekle birlikte onlardan büyük boyuttadır. Kâbe, Altın Oluk, Hicr-i İsmâil, Hz. Cebrail Makâmı, Makâm-ı İbrahim, Makâm-ı Mâlikî, Makâm-ı Şafîî, Makâm-ı Hanefî, Makâm-ı Mâlikî, Zemzem Kubbesi, Kâbe Yolları, Eski Bâbü's-selâm, Minber-i şerîf gibi kısımların resmedildiği tasvirin bu kadar ayrıntılı oluşu da dikkat çekici bir özelliktir. Tasvirin maharetli biri tarafından yapıldığı da aşikârdır. Yazı özelliklerine baktığımızda tasvire göre daha zayıf olduğunu söyleyebiliriz. Nesih kırması diyebileceğimiz yazının tercih edildiği eserde yer yer mürekkebin silindiği ve okumanın zorlaştığı kısımlar da mevcuttur. Hilye kısmının Arapça kısımlarında kırmızı mürekkep tercih edilmiştir. Eserin barındırdığı metinlerin içeriğine baktığımızda, Âyetü'l-Kürsî, dualar, tekerrür eden belli Esmâ-i Hüsnâ kısımları, hilye metni dikkat çekmektedir. Bu sebeple bu eserin, hastalık, bela, musibet gibi şeylerden muhafaza olunmak amacıyla kaleme alındığı düşünülmektedir. Belgenin aslını da gördüğümüzde tasvirde kullanılan renklerin gayet canlı olması eserin tarihinin çok eski değil, muhtemelen 19. yüzyıla ait olabileceğini düşündürmektedir. Eserin arkasında ise herhangi bir not, imza ya da mühür bulunmamaktadır. Mescid-i Harâm tasvirinin büyüklüğü, tasvirin sanat özelliklerinden iyi bir musavvir tarafından üretildiği ve eserin Osmanlı Arşivi'nde muhafaza edilmesinden dolayı makam sahibi birine hediye olarak yapıldığı da düşünülebilir.

²⁰ EHT. Eski Harfli Türkçe ibaresinin arşiv belgelerinin açıklamalarında kullanılan kısaltmasıdır.

Finansman / Funding:

This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest:

The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Acluni, Ebü'l-Fida İsmail b Muhammed. *Keşfü'l-hafa ve müzilü'l-ilbas amma iştehere mine'l-ehâdîs ala elsineti'n-nas*. Beyrut : Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1932.
- Berk, Süleyman. "Tasarımı ve Metniyle Farklı Bir Baskı Hilye-i Şerife". *Dinî Araştırmalar* XX/51 (2017), 169-185.
- Derman, M. Uğur. "Hat Sanatımızda Hilye-i Nebevî'nin Doğuşu". *Hilye-i Şerife: Hz. Muhammed'in Özellikleri*. ed. Faruk Taşkale - Hüseyin Gündüz. 23-30. İstanbul: Antik A.Ş. Kültür Yayınları, 2011.
- Deveci, Ufuk. *Hilye-i Şerifler ve Hilyelerde Yer Alan Hadislerin Sıhhat Derecesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Erdoğan, Mehtap. *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*. İstanbul : Kitabevi, 2013.
- Gruber, Christiane. *Osmanlı-İslam Sanatında Tapınma ve Tılsım*. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları, 2020.
- İbn Battûta Tancî, Ebû Abdullah Muhammed. *İbn Battûta Seyahatnamesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.
- Manzur, Ebü'l-Fazl Muhammed b Mükerrerem b Ali el-Ensârî İbn. *Lisanü'l-Arab*. Beyrut : Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1997.
- Özkafa, Fatih. *Hat Sanatı : Osmanlı'dan Bugüne*. İstanbul : Kapı Yayınları, 2023.
- Özkafa, Fatih. "Hilye-i Şerife'nin Dinî, Edebî ve Estetik Boyutları". *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* VII/3 (2012), 2041-2053.
- Sâmi, Şemseddin. *Kâmûs-i Türkî*. Dersaâdet: İkdâm Matbaası, 1317.
- İbn Cübeyr Seyahatnamesi. çev. Ramazan Şeşen. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2020.
- Taşkale, Faruk - Gündüz, Hüseyin. *Hilye-i Şerife Hz. Muhammed'in Özellikleri*. İstanbul : Artam Antik A.Ş. Kültür Yayınları, 2011.
- Uyar, Gülgün. *Ehl-i Beyt: İslam Tarihinde Ali-Fatma Evladı (260/873'e kadar)*. İstanbul : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2008.
- Yardımlı, Ali. *Peygamberimiz'in Şemâilî*. İstanbul : Damla Yayınevi, 2011.